

УДК 316.454.5

CONSTRUCTIVE REPRESENTATIONS OF YOUTH ABOUT THE FAMILY IN THE CONTEXT OF PSYCHOLOGICAL SAFETY КОНСТРУКТИВНІ УЯВЛЕННЯ МОЛОДІ ПРО СІМ'Ю В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Leshchynska O.A./Лещинська О.А.

d.psycol.s., as.prof. д.психол.н. доц

ORCID iD 000-0003-1882-4174

НУ «Львівська політехніка», Львів, Бандери, 12

Lviv Polytechnic National University, Bandery, 12

Ravluk G.I./Равлюк Г. І.

ORCID iD 0000-0002-6915-7538

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Івано-Франківськ, Шевченка, 57

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Ukraine, Ivano-Frankivsk, Shevchenka, 57

Анотація. У статті представлені результати кореляційного аналізу, проведеного на основі дослідження соціальних уявлень молоді про сімейні та подружні відносини.

Представлена кореляційна ієрархія конструктивних соціальних уявлень молоді про сім'ю, розроблена на основі психосемантичних досліджень. Проведено аналіз впливу факторів культурної традиції на представлення молоді про сімейні відносини. Встановлено, що ядерна структура конструктивних уявлень молодих людей про шлюбні відносини містить зрілі, психологічно ціннісні цінності та орієнтації на побудову сімейних відносин, які підтримують культурні традиції на основі їх прагматичного потенціалу.

Ключові слова: соціальні уявлення, шлюбні стосунки, кореляційний аналіз, кореляційна плеяда, конструктивні соціальні уявлення молоді про шлюб.

Постановка проблеми. Сьогодні склалася нова культурно-історична ситуація, оскільки життя в постіндустріальному суспільстві вносить ґрунтовні зміни у ті царини людської активності, які здавалися нам напрочуд стабільними, починаючи від почуття втрати приватності під впливом медіа і соціальних мереж, продовжуючи метаморфозами в освіті і управлінні, завершуючи нарощенням потужності впливу PR-технологій і ЗМІ. У цих умовах потрібна більша увага до проблеми соціального самовизначення молоді, психологічної безпеки особи в соціальному просторі, безпеки середовища, в якому існує родина і дитина. Мусимо зазначити також що як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології триває пошук засобів подолання всіляких труднощів у міжособистісних шлюбних стосунках. Та на сьогоднішній день необхідним є пошук концептуальних теоретичних положень про структурні, психолого-педагогічні основи сім'ї, які допоможуть подружжю точніше визначитися і з вибором партнерів в сімейному житті і з усвідомленням тих особистісних змін, котрі будуть відчувати кожен з них в процесі спільного життя.

Мета статті полягає в тому щоби висвітлити результати дослідження соціальних уявлень молоді про сім'ю та виокремити конструктивні чинники соціальних уявлень молоді про шлюбні стосунки, для подальшого їх врахування в практиці сімейної психотерапії та підготовці молоді до сімейного

життя.

Виклад основного матеріалу. В наш час представники концепції соціальних репрезентацій аналізують соціальні уявлення різних суспільних, професійних, демографічних груп. Метою їх досліджень є розкриття, а в окремих випадках, процес розвитку соціальних уявлень цих суспільних груп. В своїх дослідженнях вони освоюють нові методичні засоби, застосовують цікаві методики. їх методичний арсенал є дуже різноманітним. Такий підхід можливо здійснити з позицій теорії соціальних уявлень С.Московічі, яка останніми роками набула поширення у всьому світі (Дж.Джаспер, Ф.Францелла, Р.Фарр, Ст.Мілгрем, Т.Ягода, К.Абульханова-Славська). Теорія соціальних уявлень дозволяє описувати і інтерпретувати зміст і механізми змін свідомості індивідів у зламні моменти суспільної історії. Вивченню соціальних уявлень молоді присвячено низку емпіричних досліджень з соціальної психології. Аналітичний огляд застосування теорії соціальних уявлень в емпіричних дослідженнях найбільш близьких до теми нашого дослідження тем сімейно-шлюбної самосвідомості молоді Г.Д.Ляльчук, Т.М.Михайленко, Т.П. Ємельянової, Є. М. Гурко, Ю. А. Гончарової, М.В Горбунова, в яких відзначається, що і юнаки та дівчата вважають себе сильними особистостями, що володіють достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і уявленнями про його сенс. Саме тому для них так важлива свобода, як фактор, присутній при обранні шлюбного партнера. Тож концепція соціальних уявлень, запропонована С.Московічі, сьогодні є однією з найвпливовіших теоретичних моделей західноєвропейської соціальної психології.

Психологічну безпеку особистості ми будемо розглядати вслід за Т.В. *Ексакусто*, як взаємозв'язок трьох компонентів життєдіяльності суб'єкта. Її можна представити у вигляді цілісної, динамічної структури, де вершини трикутника - відношення (до себе, соціуму, до інших), задоволеність життям і соціальна активність - рівноцінно «вписані» в систему (коло) психологічної безпеки суб'єкта [6].

Подальше дослідження ми здійснили виходячи з того, що психологічна безпека сім'ї, як категорії соціальної психології, об'єднує в собі особистісні, групові та соціокультурні характеристики, членів сім'ї що забезпечують безпечну комфортну взаємодію членів сім'ї у розв'язанні сімейно-побутових завдань; безпеку існування аутентичного психологічного клімату сім'ї, як психоемоційної цілісності і малої групи; безпеку стратегічних перспектив існування та розвитку родини в сукупності інших родин даної культури.

З погляду на перспективу створення безпечного родинного простору, ключовою, на наш погляд, є психологічна готовність молодої людини до безпечної міжособистісної взаємодії: не паразитувати на іншому і не дозволяти паразитувати на собі, здатність розпізнавати приховані маніпулятивні впливи.

Соціальні уявлення молоді вивчалися в м. Києві та Київській області, в м. Чернігові та Чернігівській області, у м. Івано-Франківську та Івано-Франківській області. У дослідженні взяли участь 457 випробуваних, представників молоді віком 17-25. Вибірка була збалансована за гендерною ознакою, серед випробуваних були студенти і працююча молодь, ті, хто

проживають з батьками і ті, хто живе окремо від батьків.

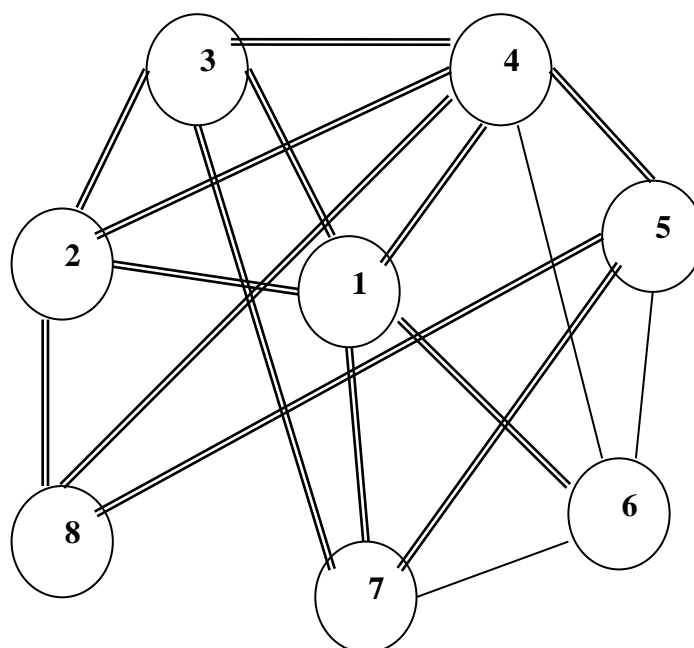
Респондентам пропонувалась анкета складена з 43 питань, які відображають зрілу конструктивну позицію, віруси масової свідомості, індикатори авторитаризму щодо соціальних уявлень про шлюбні стосунки. Крім цього в анкету були включені 16 українських прислів'їв, які містять типові патерни стосунків у сім'ї та відображають культурні традиції українського народу[1, 2].

Факторний аналіз дозволив нам виокремити наступну структуру соціальних уявлень молоді про шлюбні стосунки: “неготовність сімейної системи до прийняття нової людини”; “соціальні уявлення молоді про дошлюбні передумови”; “прагматично-раціональні шлюбні настанови”; “знецінення сімейної системи”; “культурні традиції в стосунках у шлюбі”; “рольові очікування в шлюбних стосунках – ригідні очікування щодо функціонування сімейної системи”; “авторитарні уявлення щодо функціонування сімейної системи”; “авторитарно-ригідні настанови щодо функціонування сімейної системи”. [4] Отримана факторна структура відображає конструктивні соціальні уявлення щодо інституту сім'ї, які втілені в культурних традиціях, прагматичних та раціональних настановах, та деструктивні соціальні уявлення щодо інституту сім'ї, які представлені в неадекватних рольових та ригідних очікуваннях, авторитарних та ригідних настановах.

За допомогою кореляційного аналізу та методу кореляційних плеяд ми проаналізували культурні традиції та їхній вплив на соціальні уявлення молоді про шлюбні стосунки, оскільки, останній призначений для знаходження груп об'єктів – “плеяд”, при цьому кореляційний зв'язок, тобто сума модулів коефіцієнтів кореляції між параметрами однієї групи (внутрішньоплеядний зв'язок) досить велика, а зв'язок між параметрами з різних груп (міжплеядний) – малий. За певними правилами по кореляційній матриці об'єктів утворюють креслення – граф, який потім за допомогою різних прийомів розбивають на підграфи. Елементи, відповідні кожному з підграфів, і утворюють плеяду[3].

Ядерна структура конструктивних уявлень молоді про шлюбні стосунки утримує зрілі, психологічно здорові цінності та орієнтації побудови стосунків у сім'ї. На противагу деструктивним уявленням, конструктивна структура диференціює різні впливи, відокремлює зерна від полови. Суб'єкт, який є носієм такого світогляду та його оцінки, відокремлює сексуальну розгнuzданість від любові, любов від фізичного задоволення, здатен створити ієрархію пріоритетів, сприймає цінність культурного надбання тощо.

Взагалі конструктивні зрілі уявлення молоді про шлюбні стосунки підтримують культурні традиції, спираючись на їхній прагматичний потенціал. За таких умов сімейна система не фрагментується на “небезпечних осіб” (свекруху, тестя) та “постраждалих” (невістка, зять), стосунки між чоловіком та жінкою не зводяться до об'єкт-об'єктного рівня, а батьківство та готовність до нього є усвідомленим процесом та суб'єктним вибором. Також слід зазначити, ядерна структура конструктивних уявлень не містить настанов поневолення.

Вершини позначають: 1 – любовна пристрасть, сексуальна рознузданість у народі ніколи не заохочувалася, вони відносилися до роду одержимості, безумства, розпусти; 2 – у житті ніколи не буде спеціального часу для кохання, шлюбу і народження дітей. Тому треба наважуватися на це попри всю зайнятість та всі труднощі; 3 – традиційно для української культури любов ніколи не сприймалася як отримання фізичного задоволення; 4 – багатвікові принципи, засновані на цнотливості, ставляться сьогодні під сумнів; 5 – молоді люди визначають своїми пріоритетами навчання, кар’єру та матеріальне забезпечення, а значимість інституту сім’ї піддають сумніву; 6 – той у кого погані манери, погані звички і погане виховання, навряд чи може чекати, що він буде прийнятий порядними людьми; 7 – готовність до батьківства може стати рушійною силою формування нових моральних ідеалів сімейного життя; 8 – у багатьох молодих людей слово “любов” асоціюється зі словом “секс”, а стосунки між чоловіком і жінкою зводяться тільки до інтиму.

Подвійною та одинарною лінією позначені позитивні кореляційні зв’язки.

===== $\alpha < 0,01$

_____ $\alpha < 0,05$

Рис.1. Кореляційна плеяда конструктивних уявлень молоді про шлюбні стосунки

Слід також зазначити, що конструктивні уявлення молоді про шлюбні стосунки створюють сприятливе психологічне середовище, “поле” для створення, функціонування та розвитку родини, дають можливість для самореалізації кожного члена сім’ї та не утруднюють процес самореалізації особистості складними сценарними моделями (узалежнення, поневолення тощо).

Розглянемо психологічний зміст, особливості та переваги конструктивних соціальних уявлень молоді про шлюбні стосунки. Індикатор 1 “любовна пристрасть, сексуальна рознузданість у народі ніколи не заохочувалася, вони відносилися до роду одержимості, безумства, розпусти” утворив позитивні кореляційні зв’язки на 1% значущості з індикаторами 2, 3, 4, 6 та 7 ($p \leq 0,01$). Таке поєднання відображає українські культурні традиції відносно умов вступу у шлюб. З повагою та розумінням відносяться до кохання, не зводять його до

отримання фізичного задоволення, і засуджують пристрасть, розгнужданість, визнаючи їх за одержимість. Таке відношення до кохання надає можливість для адекватного сприйняття сфери міжособистісних стосунків і максимального розкриття в цих взаємовідносинах та створює своєрідне “щеплення” проти можливих перверсій, відхилень або збочень.

Здорова конструктивна позиція відносно шлюбу та народження дітей утримує зрілу ієрархію життєвих пріоритетів, згідно з якими, у житті ніколи не буде спеціального часу для кохання, шлюбу та народження дітей. Такий підхід вказує на відсутність компенсації або звуження поля самореалізація до кар’єрних звершень, накопичення матеріальних статків тощо. Конструктив, зрілість та психологічна безпека соціальних уявлень молоді про шлюбні стосунки виявляється у прийнятті цнотливості, як норми вступу у шлюб. Насправді людині не обов’язково мати сексуальний досвід для побудови стосунків. Найважливішими цінностями виявляються готовність до розуміння, врахування побажань партнера, розуміння не лише потреб іншого, а і власних потреб. Такий підхід потребує не значного сексуального досвіду, а особистісної та соціальної зрілості суб’єкта. Тому розуміння, визнання такої істини вказує на диференціацію деструктивних та конструктивних уявлень та, безумовно, психологічну безпеку, захисну функцію останніх. Слід зазначити, що конструктивні соціальні уявлення про шлюб передбачають певний рівень гнучкості, готовності до адекватних змін залежно від ситуації, врахування соціокультурного контексту взаємодії тощо. Тому респондент – носій таких конструктивних уявлень, оцінюючи власні соціальні навички, прагне мати прийнятні звички, манери, аби бути прийнятим порядними людьми. Моральні ідеали сімейного життя утримують ідею розвитку суб’єкта разом із сімейною системою. На противагу деструктивним уявленням, де сімейна система поневолює, узалежнює. Крім цього, готовність до батьківства може стати рушійною силою формування та розвитку нових моральних цінностей, наприклад, суб’єктного батьківства. Індикатор 2 “у житті ніколи не буде спеціального часу для кохання, шлюбу і народження дітей. Тому треба наважуватися на це попри всю зайнятість та всі труднощі” утворив кореляційні зв’язки на рівні 1% значущості з індикаторами 1, 3, 4 та 8 ($p \leq 0,01$). Така ієрархія життєвих пріоритетів вказує на психологічну, індивідуальну та соціальну зрілість суб’єкта носія, відсутність адикцій або узалежненості від сексуальних перверсій; також на уміння вирізнення та побудови суб’єктних стосунків, а не об’єктних, за яких можливе використання іншої людини для задоволення власних потреб. Індикатор 3 “традиційно для української культури любов ніколи не сприймалася як отримання фізичного задоволення” утворив кореляційні зв’язки з індикаторами 1, 2, 4 та 7 ($p \leq 0,01$). Цей кореляційний ряд вказує на глибоке розуміння того, чим насправді є стосунки між людьми, які визначають як любов. Соціально зрілу людину відрізняє не зведення кохання до інтимних стосунків, сексу. Безумовно, кохання містить набагато ширший спектр стосунків. Такі відносини не потребують сексуального попереднього досвіду, достатньо суб’єктної позиції, готовності до порозуміння і взаємодії. Носії таких уявлень психологічно готові до появи дітей, зміни статусу,

розширення рольового репертуару, а найголовніше відповідальності за розвиток та розширення сім'ї. Четвертий індикатор “багатовікові принципи, засновані на цнотливості, ставляться сьогодні під сумнів” утворив кореляційні зв'язки на рівні 1% значущості з індикаторами 1, 2, 3, 5 та 8 та кореляційний зв'язок на рівні 5% з індикатором 6. На нашу думку, цей кореляційний ряд відображає один з найважливіших моментів протидії конструктивних соціальних уявлень деструктивним впливам сучасності. Таке кореляційне поєднання утримує нормуючі принципи побудови та розвитку родини (у житті не буде спеціального часу для народження дітей; за пріоритетами сім'я важливіше за навчання, кар'єру та матеріальне збагачення; стосунки між чоловіком та жінкою не зводяться до інтиму тощо), переваги та важливість душевної чистоти та налаштованості на побудову суб'єктних взаємовідносин (любовна пристрасть, сексуальна розгнuzданість відносяться до роду одержимості, безумства, розпусти; для української культури любов ніколи не сприймалася як отримання фізичного задоволення; багатовікові принципи, засновані на цнотливості, ставляться сьогодні під сумнів тощо). Деструктивним розбещувальним впливам сучасності протиставляють адекватні, психологічно здорові уявлення про стосунки між чоловіком та жінкою, які не зводяться лише до задоволення та інтиму, які можливі без сексуального досвіду (натомість у деструктивних настановах зустрічаємо: сучасній молодій людині, як хлопцю так і дівчині, без дошлюбного сексу одружитися доволі складно), які імпліцитно містять ідею, що сексуальна розгнuzданість не є нормою. Суб'єкт – носій таких конструктивних уявлень про шлюбні стосунки, розрізняє та диференціює різноманітні соціальні настанови та впливи, а тому здатний протистояти, обходити, не втягуватися в узалежнювальні моделі тощо. Адекватна картина світу, її рефлексія, конструктивні уявлення людини про шлюбні стосунки здатні убезпечити суб'єкта від гіркого досвіду. Індикатор 5 “молоді люди визначають своїми пріоритетами навчання, кар'єру та матеріальне забезпечення, а значимість інституту сім'ї піддають сумніву” утворив кореляційні зв'язки на рівні 1% значущості з індикаторами 4, 7, 8 та кореляційний зв'язок на рівні 5% з індикатором 6. Таке поєднання виказує констатацію процесу деградації інституту сім'ї. Респондент виокремлює наявність проблемної деструктивної ієрархії (пріоритет навчання та кар'єри над інститутом сім'ї), вихолощення стосунків між чоловіком та жінкою, зведення їх до примітивної чуттєвості (у багатьох молодих людей слово “любов” асоціюється зі словом “секс”) та зазначає, що підвищення рівня усвідомленості та відповідальності стосунків здатні змінити ситуацію (готовність до батьківства може стати рушійною силою формування нових моральних ідеалів сімейного життя). Процес диференціації та протидії деструктивним впливам виявляється у тому, що для респондента важливий той факт, аби він був прийнятий порядними, такими як він сам, конструктивно налаштованими людьми. Цей процес відбору відбувається за допомогою рефлексії навичок самопрезентації у соціумі та “упізнавання” однодумців за тими ж ознаками.

Індикатор “той у кого погані манери, погані звички і погане виховання, навряд чи може чекати, що він буде прийнятий порядними людьми” утворив

кореляційний зв'язок з індикатором 1 на 1% значущості та кореляційні зв'язки з індикаторами 4, 5, та 7 на рівні 5% значущості. Напевно не лише в сучасному, а й у будь-якому світі, людина з чітко визначеною позицією (у цьому випадку позиція конструктивна та зріла) прагне до такого соціального оточення, яке б розділяло з нею її принципи та цінності. Процес тестування та відбору такого середовища має власні індикатори та показники. Для суб'єкта – носія цінностей, не здоровими ознаками є деструктивна ієрархія пріоритетів молодих людей, переваги любовної пристрасті та сексуальної розгнужданості над суб'єктними стосунками. Натомість ознака – відповідального ставлення до батьківства визначає бажане коло для спілкування.

Висновки. Отже, на думку носії конструктивних соціальних уявлень про шлюбні стосунки високий рівень усвідомленості батьківської позиції здатен зберегти та оновити інститут сім'ї. Готовність до батьківства поєднується з розумінням того, що потрібен ґрунт, суб'єктні стосунки, а не лише любовна пристрасть, адже “любовна пристрасть, сексуальна розгнужданість у народі ніколи не заохочувалася, вони відносилися до роду одержимості, безумства, розпусти” та “традиційно для української культури любов ніколи не сприймалася як отримання фізичного задоволення”. Готовність до батьківства підтримується конструктивною наявністю ієрархії життєвих пріоритетів – “молоді люди визначають своїми пріоритетами навчання, кар'єру та матеріальне забезпечення, а значимість інституту сім'ї піддають сумніву”. Усвідомленість батьківської позиції підтримується стереотипізацією та структуруванням соціального оточення, що може виконувати і захисні функції. Конструктивні соціальні уявлення молоді про шлюбні стосунки виявляються через орієнтацію та прагнення побудови суб'єктних відносин, розрізнення суб'єктних стосунків та переваг чуттєвого задоволення, суб'єктну ієрархію життєвих пріоритетів.

Таким чином, ядерна структура конструктивних уявлень молоді про шлюбні стосунки містить зрілі, психологічно здорові цінності та орієнтації побудови стосунків у сім'ї, які підтримують культурні традиції, спираючись на їхній зберігаючий прагматичний потенціал. Конструктивні уявлення молоді про шлюбні стосунки створюють сприятливе психологічне середовище, “поле” для створення, функціонування та розвитку родини, дають можливість для самореалізації кожного члена сім'ї та не утруднюють процес самореалізації особистості складними, деструктивними сценарними патернами.

Література

1. Лещинська О.А. Соціально-психологічна модель культурної сімейної традиції українців / Лабіринти реальності: зб. наукових праць/ за заг.ред.д.філос.н Журби М.А – Монреаль:СРМ «ASF», 2018
2. Ліщинська О. А. Інформаційно-психологічна безпека: концепція соціокультурного імунітету / О. А. Ліщинська / Монографія. – Івано-Франківськ: фоп Кузів Б.П., 2013. – 144 с.
3. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: Учеб. пособ. / А. Д. Наследов.

– СПб.: Речь, 2004. – 392 с.

4. Равлюк Г. І. Психосемантичне дослідження соціальних уявлень молоді про сім'ю / Педагогічний Процес: теорія і Практика, No 1 (52), 2015, С.93-99.

5. Равлюк Г. І. Кореляційний аналіз соціальних уявлень молоді про шлюбні стосунки / Г. І. Равлюк // Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. Том 21. Випуск 1 (39). Одеса, - 2016. С.166 - 177.

6. Эксакусто Т.В. Модель социально-психологической безопасности субъекта отношений // Известия ЮФУ. Технические науки. -2010. -№ 10 (111). - С. 232-238

References

1. Leshchyns'ka O.A. Cotsial'no-psykhologichna model' kul'turnoyi simeynoyi tradytsiyi ukrayintsiv / Labirynt y real'nosti: zb. naukovykh prats'/ za zah.red.d.filos.n Zhurby M.A – Monreal':CPM «ASF», 2018

2. Lishchyns'ka O. A. Informatsiyno-psykhologichna bezpeka: kontseptsiya sotsiokul'turnoho imunitetu / O. A. Lishchyns'ka / Monohrafiya. – Ivano-Frankivs'k: fop Kuziv B.P., 2013. – 144 s.

3. Nasledov A. D. Matematycheskye metody psykhologicheskoho yssledovannya. Analiz y ynterpretatsyya dannykh: Ucheb. posob. / A. D. Nasledov. – SPb.: Rech', 2004. – 392 s.

4. Ravlyuk H. I. Psykhosemantychne doslidzhennya sotsial'nykh uyavlen' molodi pro smiyu / Pedagogichnyy Protses: teoriya i Praktyka, No 1 (52), 2015, S.93-99.

5. Ravlyuk H. I. Korelyatsiynnyy analiz sotsial'nykh uyavlen' molodi pro shlyubni stosunky / H. I. Ravlyuk // Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Psykhologhiya. Tom 21. Vypusk 1 (39). Odessa, - 2016. S.166 -177.

6. Эксакусто Т.В. Model' sotsyal'no-psykhologicheskoy bezopasnosti sub'ekta otnoshenyy//Yzvestyya YUFU. Tekhnicheskyye nauky. -2010. -№ 10 (111). -S. 232-238.

Abstract.

The article presents the results of the correlation analysis carried out on the basis of the research of social representations of youth about the family and marital relations.

Results of the study of social representations of young people about the marriage relationship is presented in the form of the factor structure of «unavailability of the family system to take the new man»; «Social representations of youth about premarital background»; «Pragmatic and rational installation marriage»; «The depreciation of the family system»; «Cultural traditions in marriage»; «Role expectations in marriage - infantile expectations regarding the functioning of the family system»; «The authoritarian idea of the functioning of the family system»; «Authoritarian-infantile attitudes towards the functioning of the family system».

A correlation hierarchy of constructive social representations of the youth about the family, developed on the basis of psychosemantic research, is presented. The analysis of influence of factors of cultural tradition on the representation of young people about family relations is carried out. It has been established that the nuclear structure of young people's constructive representations about marriage relations contains mature, psychologically sound values and orientations for building family relationships that support cultural traditions based on their pragmatic potential.

Key words: *social representations, marriage, correlation analysis, correlation galaxy, constructive social representations of youth about marriage.*